

Maja Sawicka 
Uniwersytet Warszawski

METODY JAKOŚCIOWE I ETNOGRAFICZNE W ANALIZIE PROCESÓW KONSTRUOWANIA RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ W INTERAKCJACH CYFROWYCH

Celem tekstu jest analiza potencjału wybranych narzędzi jakościowej socjologii cyfrowej do badania procesów konstruowania rzeczywistości społecznej. Obserwacja, że rzeczywistość społeczna wyłania się w dającym się uchwycić i poddać analizie procesie interakcyjnym, leży w centrum zainteresowania tak zwanej socjologii konstrukcji rzeczywistości. Socjologia emocji dodatkowo uwypatnia znaczenie emocjonalnych podstaw tego procesu. Jednocześnie dominujące nurty badania komunikacji cyfrowej nie pozwalają na dostrzeżenie tego emocjonalnego i dynamicznego aspektu interakcji cyfrowych i na identyfikację oddziałujących w nich mechanizmów, w wyniku których wyłaniają się podzielane interpretacje i znaczenia. Badanie takich procesów wymaga zastosowania innych narzędzi badawczych – takich, które byłyby w stanie uchwycić dynamikę interakcji w przestrzeniach cyfrowych. W tekście poddaję refleksji wybrane jakościowe metody badań cyfrowych, które w mojej ocenie odpowiadają tej charakterystyce. Pokazuję, w jaki sposób metody te mogą zostać zastosowane do analizy procesów wytwarzania podzielanej rzeczywistości w interakcjach cyfrowych, a także uzasadniam twierdzenie o ich przydatności w badaniu udziału emocji w interakcjach tego typu.

Słowa kluczowe: metody jakościowe; socjologia emocji; afordancje; interakcje cyfrowe; konstruktywizm społeczny

Qualitative and Ethnographic Methods for Analyzing the Construction of Social Reality in Digital Interactions

The purpose of this article is to analyze the potential of selected tools of qualitative digital sociology for studying the construction of social reality. The observation that social reality emerges through a tangible interactive process is central to the sociology of reality construction. The sociology of emotions further highlights the significance of emotions in this process. However, prevailing trends in digital communication research often neglect this emotional and dynamic aspect of digital interactions, overlooking the interactive mechanisms through which shared interpretations emerge. The study of these processes necessitates research tools that can effectively capture the dynamics of interactions in

digital spaces. I discuss a selection of qualitative digital research methods that, in my opinion, align with this characteristic. I demonstrate how these methods can be applied to analyze the construction of a shared reality in digital interactions, and advocate for their usefulness in studying the presence of emotions within these interactions.

Key words: affordances; qualitative methods; digital interactions, sociology of emotions, social constructivism

Wprowadzenie. W stronę cyfrowej socjologii konstrukcji rzeczywistości

Celem analizy ujętej w tym tekście jest diagnoza potencjału wybranych narzędzi jakościowej socjologii cyfrowej do badania dynamiki procesów konstruowania rzeczywistości społecznej zachodzących w interakcjach cyfrowych. Punkt wyjścia dla prowadzonych tutaj rozważań stanowi ogólne twierdzenie o interakcyjnej genezie rzeczywistości społecznej, wyznaczające obszar zainteresowania perspektyw, które Frank (1979) określił zbiorczym mianem „socjologii konstrukcji rzeczywistości” (zob. również Manterys, 1997). Podążając za perspektywą konstruktywizmu społecznego (Barnes, 2001; Berger, 1997; Berger i Kellner, 1964) i interakcjonizmu symbolicznego (Blumer (2007 [1969]; Dingwall, 2001; Hałas i Konecki, 2005), przyjmuję, że rzeczywistość społeczna wyłania się – jest konstruowana, negocjowana, potwierdzana i podtrzymywana – w konkretnych zdarzeniach interakcyjnych, czyli we wszystkich tych sytuacjach, w których ludzie stykają się i komunikują ze sobą. Kluczową rolę odgrywają przy tym emocje, które nie tylko włączane są w proces interakcyjnych negocjacji dotyczących tego, co zostanie uznane za „rzeczywiste istniejące” (Goffman, 2006 [1967]), ale również zakotwiczą społecznie konstruowaną rzeczywistość w konkretnych doświadczeniach (Scheer, 2021).

Jednocześnie, dominujące w obrębie socjologii cyfrowej nurty badania komunikacji cyfrowej – przede wszystkim analizy zorientowane *stricte* ilościowo – nie pozwalają na uchwycenie tego emocjonalnego i dynamicznego aspektu interakcji cyfrowych (Boler i Davis, 2018). Co więcej, koncentrując się na kwantyfikacjach ekspresji emocjonalnych, nie umożliwiają identyfikacji oddziałujących w określonych kontekstach interakcyjnych mechanizmów, w wyniku których wyłaniają się podzielane interpretacje i znaczenia. Na drugim biegunie w stosunku do podejść ilościowych można umieścić perspektywy badawcze, takie jak antropologia internetu (Geismar i Knox, 2021), które korzystają z narzędzi etnografii cyfrowej (Jemielniak, 2013, 2018; Hine, 2015; Postill i Pink, 2012). W podejściu etnograficznym akcentuje się rolę obserwacji, rozmów z członkami badanych społeczności i analizy danych w kontekście, w którym te dane są faktycznie

wytwarzane w procesie komunikacji. Jak postaram się wykazać, to właśnie metody badawcze spod „etnograficznego parasola” najlepiej korespondują z orientacją teoretyczną wynikającą z przesłanek konstruktywizmu społecznego i interakcjonizmu symbolicznego, również dlatego, że stoi za nimi określona konceptualizacja „wirtualnych światów” społecznych (Taylor i in., 2013).

Analizę rozpocznę od rekonstrukcji tej właśnie konceptualizacji, która stanowi, według mnie, metodologiczną podstawę dla włączenia narzędzi jakościowych i, w sposób szczególny, etnograficznych, do instrumentarium badawczego socjologii cyfrowej. Następnie poddam refleksji specyfikę, potencjał i uwarunkowania zastosowania następujących metod jakościowych badań cyfrowych: obserwację etnograficzną wykorzystującą technikę „etnograficznego skrolowania” i rozmowy z członkami badanych społeczności, analizę interakcji za pomocą narzędzi wywodzących się z analizy konwersacyjnej dla interakcji cyfrowych i jakościową, tematyczną analizę treści. Prezentując poszczególne metody, postaram się pokazać, w jaki sposób mogą zostać zastosowane do analizy procesów konstrukcji rzeczywistości społecznej w interakcjach cyfrowych, a także wskażę na określone uwarunkowania praktyczne zastosowania tych metod. W ostatnim kroku uargumentuję twierdzenie o ich przydatności w analizie udziału emocji w interakcjach cyfrowych, a szczególnie sposobów, w jakie emocje są kształtowane i regulowane w takich interakcjach. Stanowi to według mnie o wartości dodanej omawianych tutaj metod wobec podejść zorientowanych na ilościowe mapowanie ekspresji emocjonalnych, a także tych, które wykorzystują pojęcie afektu (zob. Papacharissi, 2015) i postulują badanie jego przepływów w przestrzeniach cyfrowych.

Specyfika „wirtualnych światów społecznych”. Znaczenie podzielanej przestrzeni

Kluczowy postulat metodologiczny, leżący u podstaw prezentowanej tutaj analizy, odnosi się do użyteczności metod obserwacyjnych i „terenowych” w badaniach komunikacji cyfrowej, a także tych, które służą do analizowania małych i bardzo małych zbiorów danych. Samo twierdzenie o przydatności metod jakościowych i etnograficznych do badania procesów społecznych zachodzących w internecie nie jest nowe (Jemielniak, 2013, 2018, 2019); w tym tekście odnoszę je jednak w sposób szczególny do dynamiki konstrukcji rzeczywistości społecznej w interakcjach cyfrowych i udziału emocji w tym procesie.

W ujęciu, które podejmuje, infrastruktura cyfrowa opiera się na „logice łączności” (van Dijk, 2013), a zatem wspiera powstawanie społecznych przestrzeni umożliwiających interakcje pomiędzy aktorami je odwiedzającymi. Rolę interakcji społecznych jako konstytutywnych dla rzeczywistości społecznej, tego,

co będziemy postrzegać nie tylko jako „znaczące” ale wręcz jako „rzeczywiście istniejące” (Rawles, 2015), podkreślają zarówno podejścia z zakresu interakcjonizmu symbolicznego, jak i te wywodzące się z tradycji intelektualnej i badawczej konstruktywizmu społecznego. Interakcyoniści symboliczni często odwołują się do koncepcji „wytwarzania znaczeń” – znaczenia, jak twierdzą, konstruowane są w procesie wzajemnych odniesień międzyludzkich, w którym jednostki dzielą się doświadczeniami, opiniami i wrażeniami, negocjują ich sens i wzajemnie go potwierdzają (Blumer (2007[1969])). Znaczenia nie są pochodną indywidualnych interpretacji, powstają na styku interpretacji dokonywanych przez aktora, reakcji publiczności (partnerów interakcji) i odniesienia się do tych reakcji przez aktora (Dingwall 2001). W tym sensie rzeczywistość społeczna, utkana z podzielanych interpretacji i przynajmniej doraźnie uzgodnionych znaczeń, wykuwa się w interakcjach i w nich jest podtrzymywana. W ujęciu konstruktywizmu społecznego wiodące znaczenie dla powstawania światów społecznych ma „rozmowa” (Berger i Kellner, 1964), podczas i w której wyłania się podzielana rzeczywistość społeczna. Kontekst interakcji grupowych jest przy tym wskazywany jako szczególnie istotny: to w takich interakcjach jednostki przyglądają się, jak inni członkowie danej grupy odnoszą się do wybranych obiektów w otaczającej ich rzeczywistości, i uczą się je nazywać w określony sposób – w ten sposób wyłania się świat grupy złożony z obiektów znaczących (Barnes, 2001; Dingwall, 2001). Kategoria obiektów znaczących odsyła nie tylko do procesu kształtowania się zasobów przekonań, ale także do powstawania i oddziaływania reguł rządzących przeżywaniem i wyrażaniem emocji wobec tych obiektów (Hochschild, 2009). Za pośrednictwem społecznie opracowanych emocji rzeczywistość konstruowana w procesach interakcji staje się rzeczywistością przeżywaną (Scheer, 2021; zob. też Hochschild, 2017, 2024).

Na pytanie, czy cyfrowo zapośredniczona łączność wspiera procesy wytwarzania podzielanych znaczeń i otwiera możliwość społecznej regulacji emocjonalnej, można udzielić różnych odpowiedzi. Jedną z nich byłoby wskazanie na „kres działania komunikacyjnego” stanowiący pochodną ucyfrowienia komunikacji i postępującego rozbicia wspólnoty znaczeń i wartości (Han, 2024, s. 99). Drugą, i niekoniecznie rozłączną odpowiedzią, jest stwierdzenie, że jakkolwiek digitalizacja komunikacji i inne współcześnie zachodzące procesy zmiany społecznej rzeczywiście prowadzą do sytuacji, w której „całościowy horyzont [znień] poddany zostaje radykalnemu procesowi fragmentacji” (Han, 2024, s. 104), to jednak fragmentacja nie znosi znaczenia interakcji, w tym cyfrowych, jako płaszczyzny wytwarzania rzeczywistości społecznej. W tym sensie internet można postrzegać jako przestrzeń uspołecznienia (zob. Batorski i in., 2006; Olcoń-Kubicka, 2009; Szpunar, 2005). Proces konstrukcji rzeczywistości społecznej, jak twierdzą, nieustająco zachodzi w „cyfrowych niszach” (Polonski i Hogan, 2015), które umożliwiają nawiązywanie grupowych interakcji

i przechowują ich zapis (Schwartz, 2021). W tego rodzaju przestrzeniach możliwa jest wzajemna regulacja emocjonalna za pomocą wzbudzania emocji wstydu i dumy (Scheff, 1988, 2000), a także powstawanie systemów lokalnie obowiązujących reguł emocjonalnych (Rafanell i Sawicka, 2020; Sawicka, 2025a, 2025b, 2023; Sawicka i in., 2023). Podążając zatem za stanowiskiem antropologii internetu, można powiedzieć, że infrastruktura cyfrowa wspiera wyłanianie się wirtualnych światów społecznych (Taylor i in., 2013): konstelacji złożonych z interaktywnych przestrzeni cyfrowych i zajmujących je społeczności. W ich obrębie spotykają się elementy społeczne, kulturowe i technologiczne, prowadząc do wyodrębnienia się idiosynkratycznych techniczno-kulturowych formacji.

Specyficzną cechą tego rodzaju formacji, rzutującą na dynamikę zachodzących w ich obrębie interakcji, jest fakt, że stwarzają możliwość uczestnictwa w komunikacji „poza czasem i przestrzenią” (Kumkar, 2023), ponad geograficznymi dystansami (Juza, 2013; Miller, 2021), przy wykorzystaniu zasobów symbolicznych, w tym lingwistycznych, wymykających się tradycyjnym granicom wyznaczanym przez pryzmat języków narodowych (Barendregt, 2021) i kultur. W tym kontekście świat interakcji cyfrowych i kształtowanych w nich znaczeń w sposób szczególny nie jest „oczywisty i bezproblemowy” (Han, 2024, s. 104). Jakkolwiek wirtualne światy społeczne wyrastają w cyfrowych niszach zajmowanych przez określone społeczności, to jednak nie powinniśmy postrzegać tych światów jako nadmiernie konsensualnych i stabilnych. Wręcz przeciwnie, ich immanentną cechą, wynikającą zarówno z logiki łączności, jak i z rosnącego zróżnicowania współczesnych społeczeństw (Marody i Giza-Poleszczuk, 2004), jest grupowanie heterogenicznych jednostek, posiadających różnorodne doświadczenia, orientacje i dyspozycje do działania; można powiedzieć: użytkowników o „wielorakich habitusach” (Lahire, 2011) cyfrowych. W sposób konieczny prowadzi to do napięć wewnętrznych, wymagających interakcyjnego opracowania. Badanie procesów zachodzących w interakcjach cyfrowych, a także identyfikacja mechanizmów, w wyniku oddziaływania których dochodzi do wytworzenia znaczeń, wymaga więc zastosowania narzędzi badawczych będących w stanie uchwycić dynamiczny aspekt komunikacji, a także jej wymiar emocjonalny, związany z wymianą emocjonalnych nagród i sankcji (Goffman, 2006 [1967]; Konecki, 2014; Scheff, 1988; 2000) oraz z wypracowywaniem i wdrażaniem norm emocjonalnych (Hochschild, 2009; Thoits, 1990).

Sposoby rozładowywania tego rodzaju wewnętrznych napięć, umożliwiające przynajmniej względną stabilizację rzeczywistości wytwarzanych w poszczególnych przestrzeniach cyfrowych przez zgromadzone tam społeczności, zależą również od konkretnych uwarunkowań komunikacji w obrębie danej przestrzeni, w jakiej umiejscowione są interakcje. Analizowane tutaj wirtualne światy wyrastają na quasi-materialnym podłożu infrastruktury cyfrowej. Rozwiązania technologiczne nie determinują zakresu możliwych działań o charakterze

komunikacyjnym, ale go określają. Do tego specyficznego napięcia między otwartością cyfrowych technologii komunikacji i sposobami, w jakie kształtują one działania użytkowników, czy, ściślej, ograniczają spektrum dostępnych im możliwości, odnosi się pojęcie afordancji (Hutchby, 2001a). W ujęciu Hutchby'ego (2001) afordancje wyznaczają ramy (ang. *frames*) sprawczych działań użytkowników. W tej perspektywie technologia nie jest w pełni „otwarta” na możliwe interpretacje i wykorzystania, ale nie jest też „domknięta”, determinująca ludzkie działania. Technologie komunikacji dostarczają specyficznego podłoża dla interakcji, które w określony sposób „uprzywilejowuje, otwiera, lub ogranicza określone działania i praktyki” (McVeigh-Schultz i Baym, 2015, s. 2), ale te „praktyki i działania” nabywają określonego kształtu w procesie interakcyjnym.

Taka perspektywa pozwala dostrzec wpływ „urządzenia” cyfrowych przestrzeni komunikacji na dynamikę szeroko rozumianych procesów uspołecznienia zachodzących w ich ramach. Bareither (2019) zaproponował pojęcie afordancji emocjonalnych, by poddać analizie sposoby „praktykowania” emocji (Scheer, 2012) w przestrzeni cyfrowej przez wybranych użytkowników mediów społecznościowych. Jak można by dodać, to określone funkcjonalności danego medium czy też platformy cyfrowej umożliwiają uczestnictwo w interakcjach polegające na ekspresji i dzieleniu się emocjami, w wyniku czego emocje stają się aspektem komunikacji przebiegającej przy wsparciu danego medium. Podobnie inne analizy wskazują na rolę czynników technologicznych, takich jak algorytmy, w łączeniu osób o zbliżonych orientacjach politycznych i aksjologicznych (Schramm i Molin, 2023) i zarządzaniu widzialnością treści (Piwoń, 2019), co prowadzi do kształtowania się „wspólnot epistemologicznych” (Mosca i della Porta, 2009). Przykładem afordancji o potencjale więziotwórczym jest hashtag, którego zastosowanie włącza daną wypowiedź w szersze struktury symboliczne (Schramm i Molin, 2023) i konteksty afektywne (Papacharissi, 2015). Z punktu widzenia orientacji teoretycznych, które stanowią punkt wyjścia dla prowadzonych tutaj rozważań, kluczowe znaczenie mają afordancje wspierające interakcje między użytkownikami, a także określające, kto i jak może wchodzić w interakcje lub stać się ich publicznością. „Samoutrwalający się” charakter interakcji cyfrowych (Schwartz, 2021) i dostępność ich zapisu dla wszystkich lub wybranych użytkowników są w proponowanej tutaj perspektywie afordancją wspierającą procesy konstrukcji rzeczywistości społecznej w danej przestrzeni. Według przyjętych przeze mnie przesłanek teoretycznych, procesy te zachodzą wtedy, gdy jednostki nie tylko dzielą się doświadczeniami i negocjują ich interpretacje w interakcjach, ale również obserwują, jak robią to inni wokół nich (Barnes, 2001; Dingwall, 2001).

W kolejnej części artykułu przyjrę się wybranym metodom jakościowym, które można zastosować do badania interakcji cyfrowych. Wybór poszczególnych metod podyktowany jest ich potencjałem w analizie procesów wytwarzania

rzeczywistości społecznej zachodzących w określonych „miejscach” cyfrowych (Sawicka i in., 2022) i w uchwyceniu roli emocji w tych procesach, a także kompatybilnością z zarysowanym tutaj stanowiskiem teoretycznym.

Wybrane metody jakościowe w badaniu interakcji cyfrowych

W pierwszej kolejności omówię zastosowanie metod obserwacyjnych do badania społecznej i emocjonalnej dynamiki interakcji cyfrowych. Jak będę się starała wykazać, metody obserwacyjne w sposób szczególny wpisują się w orientację wyznaczoną przez przesłanki interakcjonistyczne i konstruktywistyczne, ponieważ pozwalają uchwycić to, co i jak ludzie robią, gdy wchodzą ze sobą w interakcje w obrębie wyżej scharakteryzowanych wirtualnych światów społecznych. Następnie przyjrę się metodom wywodzącym się z analizy konwersacyjnej i, w końcu, tematycznej analizie treści jako narzędziom badawczym dla interakcji cyfrowych.

Metody obserwacyjne. Pożytki badawcze z „etnograficznego skrolowania”

Jakkolwiek nie ma obecnie konsensusu co do przesłanek, które miałyby wyznaczyć kanoniczne charakterystyki badania o charakterze etnograficznym w przestrzeni cyfrowej¹ – podkreśla się na ogół „otwartość”, „elastyczność” i zdolności adaptacyjne podejścia etnograficznego w badaniach środowiska cyfrowego (Hine, 2000, 2015; Postill, 2024; Varis, 2016; Winter i Lavis, 2020) – to jednak metody obserwacyjne wskazywane są jako te, które w sposób szczególny pozwalają uchwycić dynamikę codziennych aktywności społeczności cyfrowych (Forberg i Schilt, 2023; Postill, 2024) i wymiar emocjonalny tych aktywności (Bareither, 2019; Winter i Lavis, 2020). Ponieważ pogłębiona analiza specyfiki podejścia etnograficznego do badania internetu wykracza poza przedmiot zainteresowania tego tekstu, poddam tutaj refleksji potencjalne użytki z zastosowania metod obserwacyjnych w przestrzeni cyfrowej w węższym zakresie – nie tyle jako drogę do sformułowania „gęstego opisu” (Geertz, 2005 [1973]) kultury danej społeczności, ile jako narzędzie analizy zlokalizowanego, grupowego procesu interakcyjnego, w wyniku którego w obrębie danej przestrzeni wykształca się podzielana rzeczywistość.

Istotą obserwacji etnograficznej jest obecność osoby prowadzącej badanie w społecznej przestrzeni – używając tradycyjnej terminologii, można by mówić o „terytorium” – badanej społeczności. Do tego aspektu prowadzenia obserwacji

¹ Nie oznacza to bynajmniej, że próby usystematyzowania, co powinno zostać uznane za wyznacznik tego podejścia, nie są podejmowane. Zarys dwóch w pewnym stopniu przeciwstawnych stanowisk można znaleźć w: Forberg i Schilt, 2023 oraz Postill, 2024.

odnosi się pojęcie „współobecności etnograficznej” (Forberg i Schilt, 2023), a także „zanurzenia w danych” lub „wystawienia” na badany świat społeczny (Small i Calarco, 2022). Etnograficzna współobecność, w wyniku której powstają zapiski z obserwacji, służy przede wszystkim uzyskaniu wieloaspektowego doświadczenia badanej rzeczywistości. Dlatego też Winter i Lavis (2020) proponują, by w odniesieniu do przestrzeni cyfrowych mówić o nie tyle „obserwowaniu”, ile „słuchaniu” danych. Jakkolwiek metafora słuchania może na pierwszy rzut oka wydawać się niedostosowana do danych o charakterze głównie tekstowym, w sposób trafny, w mojej ocenie, kierkuje uwagę badawczą ku całości komunikacji zachodzącej w obrębie określonej przestrzeni cyfrowej. Metafora ta odnosi się do uważności, z jaką badacz powinien podejść do obserwowanych procesów (Winter i Lavis, 2020). Ukryty jest w niej zatem postulat przyjęcia określonej postawy epistemologicznej: odczytywania znaczenia danych, w tym danych tekstowych, w kontekście, w którym występują, stwarzanym przez „wielogłos” (Winter i Lavis, 2020) reakcji, komentarzy i odpowiedzi.

Myślenie o prowadzeniu obserwacji w przestrzeni cyfrowej jako o słuchaniu danych umożliwia sformułowanie dwóch przesłanek o charakterze metodologicznym. Pierwszą z nich jest wskazanie na znaczenie kontekstu. Warunek indeksykabilności – odnoszenia analizowanych danych do szerszego społeczno-kulturowego kontekstu, w jakim zostały wytworzone, i który wyznacza sposoby ich interpretacji – jest niewątpliwie istotny dla analiz językowych i kulturowych (Varis, 2016). Szczególnego znaczenia nabiera jednak w przypadku analiz ukierunkowanych na procesy interakcyjnego wytwarzania podzielanej rzeczywistości. Garfinkel (1999) wprowadził pojęcie indeksykabilności, by podkreślić, że gesty i słowa uzyskują określone znaczenie dopiero w danym kontekście; zasada odwołania do kontekstu stanowi, jego zdaniem, jedną z podstawowych reguł organizujących komunikację i umożliwiających uzyskanie poczucia porozumienia z partnerami interakcji. Proces konstrukcji znaczenia wymaga jednak ustalenia kontekstu odczytania danej wypowiedzi, a zatem również sam ten kontekst może stać się przedmiotem interakcyjnych negocjacji, szczególnie gdy interakcje te mają charakter grupowy, zachodzą pomiędzy zróżnicowanymi uczestnikami. W takich warunkach odwołania do kontekstu, jak dowodzi Garfinkel, stają się narzędziem wytwarzania tego kontekstu. Jeżeli więc naszym celem jest zbadanie interakcyjnej dynamiki konstrukcji znaczeń, a następnie metod i mechanizmów umożliwiających ich podtrzymanie i przynajmniej tymczasowe utrwalenie w obrębie danej przestrzeni cyfrowej, nie możemy wyabstrahowywać poszczególnych wypowiedzi od kontekstu, do którego się odwołują; sam proces wytwarzania tego kontekstu przez odwołania może wręcz stanowić właściwy przedmiot analizy. Propozycja Winter i Lavis (2020), by przy prowadzeniu obserwacji etnograficznej ukierunkować uwagę na ten właśnie aspekt badanej rzeczywistości, podążając za powiązaniami między

badanymi treściami, przekraczającymi często granice poszczególnych interakcji, platform lub mediów, czyni z aktywnego słuchania techniką badawczą o dużym potencjale w analizie procesów wytwarzania rzeczywistości społecznej w interakcjach cyfrowych.

W wymiarze praktycznym czynnością badawczą umożliwiającą prowadzenie obserwacji jest „etnograficzne skrolowanie” interakcji będących przedmiotem analizy. Jak zwraca uwagę Kumkar (2023), czynność ta, obejmująca przeglądanie, czytanie i interpretację, nie różni się zasadniczo od sposobu, w jaki „zwykli użytkownicy” wchodzi w interakcje z treściami konwersacji prowadzonych w mediach społecznościowych. Według Postilla (2008) to właśnie „uwątkowanie” jest specyficzną cechą konwersacji prowadzonych za pośrednictwem mediów społecznościowych. Można więc powiedzieć, że skrolując interakcje, osoba prowadząca obserwację – „słuchająca” danych – podąża za badaną rzeczywistością zorganizowaną według logiki „uspołecznienia za pomocą wątków” (Postill, 2008). W ten sposób możemy uchwycić „naturalną” dynamikę badanych interakcji, inaczej niż wtedy, gdy obserwujemy interakcje celowo wygenerowane na użytek badania, na przykład w obrębie specjalnie skonstruowanych grup fokusowych lub w laboratorium (Jorgensen, 2015; za: Postill, 2024).

Ten potencjał badawczy jest, według mnie, najważniejszym argumentem przemawiającym za wykorzystaniem technik obserwacyjnych w badaniu procesów wytwarzania podzielanej rzeczywistości w wybranych przestrzeniach cyfrowych. Wracając do twierdzenia Barnes’a (2001) o wyłanianiu się rzeczywistości społecznej w zbiorowych interakcjach, można przyjąć, że osoba prowadząca obserwację etnograficzną przyjmuje rolę członka grupy przyglądającego się, jak – i za pomocą jakich kategorii – inni wokół niej odnoszą się do poszczególnych elementów świata społecznego. Odniesienia te, jak wskazałam wcześniej, dokonywane są zawsze w określonym kontekście. Obserwacja etnograficzna pozwala objąć „czynności i wypowiedzi” (ang. *doings and sayings*) (Schatzki, 1996, s. 89), a zatem zarówno odniesienia językowe, jak i działania – praktyki zakładające wykorzystanie poszczególnych afordancji przestrzeni cyfrowych – służące dokonywaniu odniesień i uzgadnianiu ich znaczenia lub też „praktykowania” określonych emocji (Bareither, 2019; Sawicka, 2025b; Scherer, 2012, 2021). Zachodzi więc zbieżność określonego stanowiska ontologicznego socjologii konstrukcji rzeczywistości, zakładającego postrzeganie świata społecznego jako znajdującego się w nieustającym procesie stawania się (Bloor, 2001; Rawls, 2015), i perspektywy epistemologicznej ukierunkowanej na uchwycenie poszczególnych działań jako elementów tego właśnie procesu.

Ponieważ badany „teren” w przypadku cyfrowych platform służących komunikacji ma zazwyczaj charakter interaktywny, wywiady w różnych formach (Kostera i Krzyworzeka, 2023), w tym przez komunikatory internetowe (Jemielniak, 2019), czy – szerzej – „rozmowy badawcze” (Chiew i in., 2024) mogą

stanowić istotne uzupełnienie dla obserwowania naturalnej dynamiki interakcji. Wywiady umożliwiają zbudowanie pogłębionego zrozumienia odwołań do kontekstu (Jemielniak, 2019), a także – zgodnie z przesłankami symbolicznego interakcjonizmu (Blumer, 2007 [1969]; Konecki, 2014; Prus, 1996) – naświetlenie dynamiki wytwarzania intersubiektywności poprzez poznanie indywidualnych interpretacji. Tego rodzaju czynności badawcze mogą obejmować interakcje z treścią analizowanej komunikacji (Forberg i Schilt, 2023), rozmowy z badanymi-informatorami (Jemielniak, 2019; Postill, 2024), a także bardziej rozbudowane formy, takie jak wywiady typu *scroll-back* (Møller i Robards, 2019; Robards i Lincoln, 2017; Willcox i in., 2023). W tym ostatnim przypadku osoba prowadząca badanie towarzyszy osobie badanej w skrolowaniu wybranej przestrzeni cyfrowej, słuchając jednocześnie na bieżąco dokonywanych interpretacji.

Metody obserwacyjne z powodzeniem wykorzystano na przykład do badania działań aktywistów nowych ruchów społecznych (Postill, 2024) oraz dynamiki interakcyjnej w obrębie „wspólnot nienawiści” w ultraprawicowych przestrzeniach cyfrowych (Törnberg i Törnberg, 2024). W swoich własnych badaniach zastosowałam obserwację online połączoną z wywiadami do analizy procesów interakcyjnego porządkowania doświadczenia żałoby w cyfrowych społecznościach osób, które doświadczyły poronienia (Rafanell i Sawicka, 2020), a także w analizie zarządzania wstydem w cyfrowej społeczności skupionej wokół praktyki noszenia masek ochronnych (Sawicka, 2025b).

Reasumując, metody obserwacyjne i towarzyszące im „zaangażowane” techniki badawcze, obejmujące cały wachlarz możliwych interakcji z cyfrowymi światami społecznymi i uczestnikami badanych interakcji, stanowią kluczowe narzędzia analizy procesu konstrukcji podzielanych rzeczywistości w interakcjach cyfrowych. Najważniejszą zaletą tych metod z punktu widzenia przyjętej tutaj orientacji teoretycznej jest fakt, że umożliwiają koncentrację na procesie wzajemnych odniesień, włączając w to ekspresje emocjonalne i reakcje na nie, kontekście, w którym odniesienia te zachodzą, i przestrzeni, stanowiącej quasi-materialną podstawę badanego wirtualnego świata społecznego. Kategorie te można wykorzystać jako przesłanki, w praktyce organizujące proces obserwacji online i wytyczające obszary analizy.

W następnej kolejności przyjrzę się metodom wykorzystującym narzędzia wywodzące się z analizy konwersacyjnej do badania przebiegu konkretnych epizodów interakcyjnych. Postaram się przy tym uargumentować twierdzenie, że metody te nie są rozłączne z metodami obserwacyjnymi, a – wręcz przeciwnie – stanowią ich komplementarne uzupełnienie, umożliwiają bowiem przyjrzenie się wybranym elementom interakcji niejako „w powiększeniu”, jako składowym procesów uchwyconych na drodze obserwacji.

Narzędzia analizy konwersacyjnej w badaniu interakcji cyfrowych. Na tropie „metod” uzgadniania znaczeń

Analiza konwersacyjna (ang. *Conversational Analysis*) jest metodą analizy interakcji służącą określeniu, jak w danej sytuacji komunikacyjnej – rozmów codziennych i naturalnie występujących (Rancew-Sikora, 2015) – powstaje i jest podtrzymywane wrażenie intersubiektywności (Hutchby, 2001b; Rawls, 2015). Taka orientacja czyni z analizy konwersacyjnej jedno z podstawowych narzędzi, jakim można się posłużyć, by – wzorem Sacksa (Sacks i in., 1974), twórcy tego podejścia – poddać badaniu te elementy konwersacji, które odwołują się do określonego lokalnego „porządku interakcji” i zwrótnie go podtrzymują (Goffman, 1983). W kontekście zainteresowań socjologii konstrukcji rzeczywistości metoda ta może przyczynić się do ujawnienia działań o charakterze komunikacyjnym, za pomocą których osoby uczestniczące w interakcji „wspólnie wytwarzają poczucie sensu, tym samym okazując zaangażowanie w podtrzymanie określonego porządku interakcji” (Rawls, 2015, s. 239).

W swojej podstawowej formie analiza konwersacyjna koncentruje się na cechach strukturalnych konwersacji – na tym, jak dana rozmowa przebiega, a nie na tym, czego dotyczy. Ten typ analizy dąży do tego, by objąć „cały, obserwowany na bieżąco proces komunikowania się” (Rancew-Sikora, 2017). Do jej klasycznych narzędzi należy, między innymi analiza sposobu konstruowania „jednostek uczestnictwa” w danej interakcji, identyfikacja reguł rządzących zabieraniem głosu, działań naprawczych i sekwencji komunikacyjnych, tak zwanych par przylegających, określających możliwe sposoby uczestnictwa w danej interakcji (Czyżewski, 2013; Hutchby, 2001b; Meredith, 2019; Rancew-Sikora, 2015; Sacks i in., 1974). Według Meredith (2020) stosunkowo wolna adaptacja narzędzi analizy konwersacyjnej do interakcji cyfrowych mogła wiązać się z tym, że metoda ta została stworzona z myślą o interakcjach ustnych, pewnej refleksji wymagało zatem ustalenie, czy i w jaki sposób można ją zastosować do badania interakcji tekstowych. Dogłębne porównanie komunikacji ustnej i zapośredniczonej cyfrowo wykracza poza ramy tego tekstu; niemniej, jak wynika z prac, w których podejmuje się próbę zastosowania analizy konwersacyjnej do badania interakcji cyfrowych, również takie interakcje – tekstowe, asynchroniczne – odwołują się do struktur konwersacyjnych i reguł uczestnictwa, które można zidentyfikować za pomocą dokładnego badania stosunkowo niewielkich, starannie wyselekcjonowanych epizodów interakcyjnych (Kumkar, 2023; Meredith, 2019; Meredith i Potter, 2014). Ponadto badanie sposobów, w jakie konkretne wypowiedzi – lub, mówiąc nieco bardziej precyzyjnie, akty uczestnictwa – są konstruowane w interakcjach zapośredniczonych przez technologię, umożliwia identyfikację afordancji danych technologii lub mediów komunikacji oraz tego, jak i jakie ich wykorzystanie kształtuje zwrótnie dynamikę interakcji (Hutchby 2001a, 2001b).

Specyficzne ukierunkowanie analizy konwersacyjnej na kolektywnie podejmowane działania podtrzymujące wrażenie intersubiektywności, na badanie „naturalnej” dynamiki interakcyjnej i operowanie na możliwie dokładnych zapisach interakcji wytworzonych – najlepiej – bez udziału osoby prowadzącej badanie (Meredith i Potter, 2014; Hutchby, 2001b) decydują o jej dużym potencjale do badania procesów wytwarzania rzeczywistości w interakcjach cyfrowych. Jak zwraca uwagę Hutchby (2001b), prowadząc analizę konwersacyjną, abstrahujemy od tego, co dzieje się w umysłach osób uczestniczących w badanej interakcji. Ten typ analizy wymusza koncentrację na tym, „jak intersubiektywność jest w sposób ciągły konstruowana i negocjowana w przestrzeni publicznej pomiędzy jednostkami uczestniczącymi w interakcji” (Hutchby 2001b, s. 5), a zatem w procesie wzajemnych oddziaływań. Określenie „przestrzeń publiczna” (ang. *public space*) nie jest tutaj przypadkowe – Hutchby podkreśla w ten sposób, że porozumienie, w innym języku: podzielenie rzeczywistości, nie zależy od indywidualnych cech partnerów interakcji ani od dokonywanych przez nich samodzielnie interpretacji, ale staje się w interakcji pomiędzy nimi, w procesie komunikacyjnym dostępnym bezpośredniej obserwacji i analizie.

Należy odnotować, że właśnie ten aspekt analizy konwersacyjnej był przedmiotem krytyki Scheffa (1990), który szukał metod pozwalających na uchwycenie wewnętrznego wymiaru doświadczeń społecznych, przede wszystkim szczególnie go interesującego wstydu. Według Scheffa analiza konwersacyjna pozwala wyjaśnić, jak podtrzymywane są ramy organizujące rzeczywistość, ale już nie przemiany tych ram (Konecki, 2014; Scheff, 1990). Jak jednak pokazują zastosowania narzędzi badawczych wywodzących się z analizy konwersacyjnej w analizie interakcji cyfrowych, za ich pomocą osoba prowadząca badanie może uchwycić dwa kluczowe elementy interakcji: „etnometody” (Garfinkel, 1999 [1967]) służące negocjowaniu i wytwarzaniu znaczeń, oraz oddziaływanie „urządzenia” przestrzeni cyfrowych, w których zachodzą interakcje, na ich dynamikę. Obydwa te aspekty są konstytutywne dla rzeczywistości społecznych wytwarzanych w obrębie poszczególnych wirtualnych światów społecznych. Przykładem zastosowania narzędzi wywodzących się z analizy konwersacyjnej do badania nie tylko podtrzymywania, ale i powstawania rzeczywistości społecznej w przestrzeni cyfrowej może być analiza oddziaływania interakcyjnych praktyk „zawstydzania” w interakcjach cyfrowych i ich roli w procesie konstrukcji lokalnych systemów norm emocjonalnych. Na przykład w badaniu wybranej społeczności cyberprzestępczej wykazałam, że zawstydzanie i jego pozytywny odpowiednik – wzbudzanie dumy – to kluczowe metody sankcjonowania emocjonalnego, które oddziałują również online. Ich zastosowanie zapośredniczyło powstanie systemu norm emocjonalnych, który umożliwił regulację zachowań członków tej społeczności i zapewniał ich zaangażowanie na jej rzecz (Sawicka i in., 2023).

Wokół analizy konwersacyjnej wyrosły różne metody pokrewne, w których wprowadza się, czy też uwzględnia, elementy analizy treści rozmów. Taką „siostrzaną” metodą jest analiza przynależności kategorialnej (ang. *Membership Categorization Analysis*) (Rawls, 2015; Stokoe, 2012), w której przedmiotem zainteresowania osoby prowadzącej badanie są ujawniające się w zapisach rozmów systematyczne wzory i praktyki opisywania rzeczywistości, odwołujące do określonego rozumienia świata i zbiorów „zdroworozsądkowych” przekonań organizujących komunikację (Fitzgerald i in., 2009). W przeciwieństwie do klasycznej analizy konwersacyjnej², gdzie dąży się do odkrycia ogólniejszych reguł rządzących konwersacjami i ich cech strukturalnych, ten typ analizy zakłada, że badane procesy kategoryzacji mają charakter zlokalizowany i sytuacyjny, a określone sposoby opisu rzeczywistości ściśle wiążą się z kontekstem, w którym powstają (Stokoe, 2012). Inną metodą umożliwiającą uwzględnienie treści badanych konwersacji jest metoda dokumentacyjna (ang. *dokumentary method*) służąca ustaleniu, jak określne rodzaje wiedzy o rzeczywistości ujawniają się w organizacji i przebiegu komunikacji. Kumkar (2023) zastosował tę metodę w analizie komunikacji zwolenników radykalnej prawicowej partii *Alterantive für Deutschland*. Umożliwiło mu to identyfikację praktyk wytwarzania kontrwiedzy w przestrzeniach cyfrowych zajmowanych przez badaną społeczność, a także wykazanie, że praktyki te są aspektem szerszej dynamiki podważania emocjonalnych podstaw rzeczywistości społecznej głównego nurtu.

Duża, w mojej ocenie, przydatność metod wywodzących się z analizy konwersacyjnej do badania procesów konstrukcji podzielanej rzeczywistości w interakcjach cyfrowych wynika z faktu, że chwytają one dynamiczny aspekt interakcji. Rzeczywistość społeczna wyłania się i jest podtrzymywana w wielu jednocześnie zachodzących procesach interakcyjnych negocjacji i odwołań. Za pomocą narzędzi analizy konwersacyjnej można uchwycić dynamikę tego rodzaju interakcyjnych negocjacji obejmującą nie tylko działania komunikacyjne podejmowane w odniesieniu do określonych reguł, ale również reakcje na te działania, pewną sekwencję interakcyjną prowadzącą do wyodrębnienia się reguł, złożoną z „odpowiedzi i odpowiedzi na tę odpowiedź (...) aż poczucie pewności zostanie osiągnięte” (Rawls, 2015, s. 240). Z tym że zawsze będzie to „pewność prowizoryczna”, mogąca stać się przedmiotem dalszych interakcyjnych negocjacji (por. Bloor, 1997).

Proces interakcyjny stanowiący przedmiot zainteresowania analizy konwersacyjnej i metod pokrewnych utrwała się w postaci zapisu uwątkowionych konwersacji (Farina, 2018; Postill, 2008), na których pracuje osoba prowadząca

² Należy przy tym zauważyć, że obie te metody wywodzą się z oryginalnych prac Sacksa (Rawls, 2015; Stokoe, 2012).

badanie. Selekcja ekstraktów do analizy jest pierwszym, bardzo istotnym krokiem badawczym. Następnie, analizując wybrane ekstrakty cyfrowych interakcji, możemy udzielić odpowiedzi na kluczowe z punktu widzenia socjologii konstrukcji rzeczywistości pytania: jak – za pomocą jakich metod i przy wykorzystaniu jakiego rodzaju afordancji – prowadzi się interakcyjne negocjacje znaczeń w danej przestrzeni cyfrowej, zabiera się głos, wyraża emocje, w tym te uczestniczące w procesach emocjonalnego sankcjonowania, reaguje na działania partnerów interakcji; co – jakie reguły, normy uczestnictwa, lokalne struktury społecznościowe czy zasoby wiedzy wspólnej – wyłaniają się na określonych etapach tego procesu; gdzie pojawiają się napięcia i nieporozumienia pomiędzy uczestnikami interakcji i jak są rozwiązywane. Pracując na wyselekcjonowanych, punktowych epizodach interakcyjnych, powinniśmy pamiętać, że mamy do czynienia z wycinkiem większej całości, pewnym momentem utrwalonym na użytek pogłębionej analizy.

W ostatnim kroku przyjrę się kolejnej metodzie analizy interakcji cyfrowych, która, jak będę się starała wykazać, nie tylko stanowi samodzielne narzędzie badania treści komunikacji cyfrowej, ale także umożliwia zmapowanie tej „większej całości”, a zatem integrację i ustalenie związków między elementami materiału badawczego wygenerowanego i analizowanego za pomocą innych, omówionych wcześniej metod.

Analiza treści komunikacji cyfrowej.

W poszukiwaniu tematów i tropów analitycznych

Analiza treści zajmuje istotne miejsce wśród różnych metod służących analizie danych jakościowych, istnieje też bardzo wiele jej typów (Braun i Clarke, 2006; Silverman, 2007), których wyczerpujące przedstawienie wykracza poza zakres zainteresowania prowadzonej tutaj refleksji. Skoncentruję się na jednym wybranym rodzaju analizy treści, a zatem na jakościowej analizie tematycznej (ang. *Qualitative Thematic Content Analysis*) (Braun i Clarke, 2006, 2022; Frieze i in., 2018). Podstawową cechą tego rodzaju analizy jest zainteresowanie językowymi charakterystykami komunikacji w celu identyfikacji znaczenia badanych treści (Hsieh i Shannon, 2005). Ukierunkowanie na odczytanie znaczenia odróżnia jakościową analizę treści od ilościowej, która dąży do wnioskowania na podstawie częstości występowania danych kategorii w badanym materiale językowym (Morgan, 1993; za: Hsieh i Shannon, 2005). Wyznacznikiem jakościowej tematycznej analizy treści³, decydującym o jej specyfice,

³ Wszystkie uwagi w dalszej części tekstu dotyczą jakościowej tematycznej analizy treści; w celu zachowania przejrzystości tekstu nie będę od tego momentu powtarzać tego przymiotnika.

jest dążenie do „identyfikacji, analizy i opisu wzorów (tematów) obecnych w danych” (Braun i Clarke, 2006: 79). Kluczowym pojęciem jest tutaj „temat”; według Braun i Clarke temat (ang. *theme*) „ujmuje coś ważnego w danych w odniesieniu do pytania badawczego, a także przejawia się we wzorach odpowiedzi lub znaczeń obecnych w zbiorze danych” (s. 82). Podstawowym zadaniem osoby prowadzącej badanie za pomocą narzędzi analizy tematycznej jest więc identyfikacja wzorów znaczeń obecnych w danych i ich interpretacja jako tematów. Dążąc do określenia tematów, można zarówno wyjść od danych, jak i dokonać interpretacji danych za pomocą określonej siatki analitycznej. Według Braun i Clarke (2006, 2022) analiza tematyczna jest na tyle elastycznym narzędziem, że można ją wykorzystać w ramach różnych podejść teoretycznych, z żadnym z nich nie jest związana na stałe; za każdym razem jednak jej przeprowadzenie wymaga dokładnego przemyślenia i uświadomienia sobie przesłanek teoretycznych, z których wynikają określone cele i strategie badawcze przyjęte przez osobę prowadzącą badanie.

Decyzja, by włączyć analizę tematyczną do prowadzonego tutaj przeglądu metod badawczych wynika przede wszystkim z wielości zastosowań tej metody analitycznej, czyli, po pierwsze, z tego, że nie determinuje ona, jaką postać powinny mieć analizowane dane (jakościowe). Aczkolwiek powstała z myślą o danych tekstowych (Hsieh i Shannon, 2005), stosowana jest również do analizowania danych innego typu, na przykład wizualnych (Braun i Clarke, 2022; Friese i in., 2018). Ta cecha dobrze koresponduje z multimodalnością interakcji cyfrowych i z cechującą je różnorodnością odniesień, dokonywanych również w poprzek „ekosystemu nowych mediów” (van Dijck, 2013), a zatem pomiędzy platformami wykorzystującymi różne tryby komunikacji. Po drugie, ze względu na cechującą ją elastyczność tematyczną analizą treści można objąć różnego rodzaju dane opisujące badany cyfrowy świat społeczny: dane tekstowe i wizualne, będące fragmentami analizowanych interakcji (czyli w przyjętej tu terminologii – zapisem działań o charakterze komunikacyjnym), zapisy „badawczych konwersacji” z członkami badanych społeczności oraz notatki terenowe, czyli opisy obserwacji i interpretacji tworzone na bieżąco przez osobę prowadzącą badanie (Winter i Lavis, 2020).

Strategie badawcze nawiązujące do omawianego tutaj typu analizy są szeroko wykorzystywane w badaniach komunikacji cyfrowej. Przykładem może być badanie emocji i przekonań wzmacniających postawę nieufności wobec szczepień przeciwko COVID-19 przeprowadzone na małym zbiorze danych z serwisu Twitter/X (Jameel i in., 2025). Ciekawym przykładem badania, w którym analizie tematycznej poddano dane wizualne, jest badanie sposobów wizualnego komunikowania ryzyka i zagrożenia w okresie pandemii, również wykonane na zbiorze danych z Twittera/X (Sleigh i in., 2021).

Prowadząc analizę tematyczną, szukamy wzorów – tematów ujawniających się w różnych punktach tak zróżnicowanego zbioru danych⁴. W wymiarze praktycznym kluczową czynnością analityczną jest kodowanie danych, czyli „[nadawanie] etykiet określonym partiom materiału empirycznego” (Konecki, 2005, s. 271). Według Koneckiego (2005) kodowanie umożliwia wykonanie dalszych kroków analitycznych, takich jak tworzenie pojęć, określanie relacji między nimi i w końcu interpretację danych, a zatem tworzenie wyjaśnień. Należy przy tym pamiętać, że czynności te nie są rozłączne, nie następują też chronologicznie, a wręcz przeciwnie, „[t]rudno znaleźć w praktyce analitycznej wyraźne sekwencje czasowe oddzielające je wzajemnie od siebie” (Konecki, 2005, s. 269).

Podsumowując, analiza tematyczna jest metodą badawczą pozwalającą zintegrować różne rodzaje danych, a także różne kategorie interpretacji badawczych i w ten sposób rozważyć relacje pomiędzy nimi w kontekście pytań patronujących analizie. Tematy identyfikowane w danych mogą odnosić się zarówno do pytań o to, jak wytwarzane jest poczucie podzielanej rzeczywistości w obrębie danej przestrzeni cyfrowej (a zatem za pomocą jakich działań, metod lub praktyk), jak i do tego, co wyłania się z procesów interakcyjnej konstrukcji: jakiego rodzaju odniesienia i kategorie językowe, zbiory wyobrażeń, reguły komunikacji i normy uczestnictwa, czyli innymi słowy: wszystko to, z czego wynika idiosynkratyczny charakter zlokalizowanych wirtualnych światów.

Ograniczenia metodologiczne i wyzwania etyczne w zastosowaniu omówionych metod

Jak wszystkie inne metody badawcze, również te omówione wyżej wiążą się z określonymi ograniczeniami, wyznaczającymi sposoby, w jakie mogą być skutecznie zastosowane w badaniach socjologicznych. Pierwszym i najczęściej podnoszonym zastrzeżeniem jest to, że prowadząc badania obserwacyjne w internecie i takie, których przedmiotem są treści komunikacji cyfrowej, nie mamy pewności, czy oglądamy ludzi i wytwory ich aktywności, czy też treści wytworzone maszynowo (Jemieliński, 2019). Zastrzeżenie to nabiera szczególnej istotności w czasach, w których narzędzia wspierane przez sztuczną inteligencję są w stanie z powodzeniem naśladować ludzkie wypowiedzi (Berry, 2025). Jedną ze strategii badawczych pozwalających odpowiedzieć na to wyzwanie jest wykorzystanie wywiadów i rozmów badawczych z członkami badanych społeczności (Jemieliński, 2019). W ten sposób nie tylko otrzymujemy wartościowe dane pozwalające na kontekstualizację dokonanych obserwacji, ale również

⁴ Dokładnej i szczegółowej instrukcji wykonania jakościowej tematycznej analizy treści dostarczają przywoływane tutaj prace – teksty Virginii Braun i Victorii Clarke (2006 i 2022) oraz Krzysztofa Koneckiego (2005) o kodowaniu treści w analizie jakościowej.

uzyskujemy pewność, że zbieramy interpretacje dokonywane przez ludzi. Drugą odpowiedzią, w moim poczuciu nierozłączną wobec poprzedniej, jest przyjęcie takiej optyki wobec wirtualnych światów społecznych, w której aktorzy nieludscy i generowane przez nich treści są nie tyle „szumem” w danych, ile ich integralną częścią współtworzącą badaną rzeczywistość. Przy takim podejściu osoba prowadząca badanie koncentruje się na analizie procesu interakcyjnego, którego elementem są maszynowo wygenerowane treści, a nie na próbach identyfikacji ich autorstwa.

Innym, równie istotnym ograniczeniem są określone uwarunkowania wnioskowania z analiz prowadzonych w zlokalizowanych, wirtualnych światach. „Internet” jest pojęciem ogólnym, zawsze wymagającym doprecyzowania i opisanie „terenu” badania. Takim terenem może być konkretna platforma wraz ze swoim wyposażeniem algorytmicznym (Gillespie, 2018; Piwowar, 2019), architekturą (Wahl-Jorgensen, 2018) i jej elementami, czyli afordancjami (Bareither, 2019; Hutchby, 2001a), a także konkretna nisza (Poloński i Hogan, 2015) w jej obrębie lub poszczególne forum. Należy pamiętać, że obserwacji dokonanych w określonym środowisku cyfrowym nie można odnosić do całości internetu bez zadania sobie wcześniej pytania o wymiary zróżnicowania „ekosystemu nowych mediów” (van Dijck, 2013), charakterystykę badanej przestrzeni i zachodzących w niej interakcji.

W końcu z wykorzystaniem cyfrowych danych jakościowych w badaniach socjologicznych łączy się wiele wciąż otwartych pytań etycznych (Golder i in., 2017). Wskazuje się, że stosunkowo łatwa dostępność takich danych nie czyni z nich automatycznie własności publicznej (Willis, 2019). Zbierając dane cyfrowe za pomocą metod etnograficznych, należy zawsze rozważyć status analizowanych danych z perspektywy badanej społeczności, szczególnie wtedy, gdy może być w sposób szczególnie narażona na przemoc cyfrową (Goldner i in., 2017). Inne kwestie etyczne dotyczą pytania o prawo osoby prowadzącej badanie do nieujawniania swojej obecności w badanej społeczności (bądź, przeciwnie, o obowiązek ujawnienia się i tego konsekwencje), kwestii wpływu obecności osoby prowadzącej badanie na dynamikę interakcji w obrębie wirtualnego świata poddanego analizie, często skomplikowanej w kontekście cyfrowym kwestii zgody badanych na udział w badaniu, a także bezpieczeństwa danych, ich anonimizacji i następstw publikacji (Cera, 2023; Golder, 2017; Jemielniak, 2019; Thompson i in., 2021; Willis, 2019; Winter i Lavis 2020). Wszystkie te aspekty procesu badawczego wymagają pogłębionej refleksji dotyczącej możliwych konsekwencji konkretnych wyborów badawczych.

Na koniec chciałabym odnieść te z konieczności dość ogólne rozważania metodologiczne do konkretnego pytania o potencjał omówionych tutaj metod do analizy obecności emocji w interakcjach cyfrowych. Jak będę się starała wykazać, uspołecznienie emocji i mechanizmy o charakterze emocjonalnym

odgrywają kluczową rolę w procesach interakcyjnej konstrukcji rzeczywistości. Badanie, którego celem jest analiza tych procesów, nie może więc abstrahować od roli odgrywanej przez emocje w interakcjach wybranego typu, w tym wypadku – interakcjach cyfrowych.

Emocje w interakcjach cyfrowych. Kierunki analizy

Wraz z rosnącą świadomością znaczenia emocji i afektów jako aspektu komunikacji zapośredniczonej cyfrowo wzrasta zainteresowanie sposobami badania emocji w interakcjach cyfrowych (Boler i Davis, 2018; Wahl-Jorgensen, 2018). W pewnym uproszczeniu można powiedzieć, że dwa dominujące podejścia do badania emocji w przestrzeniach cyfrowych odwołują się do dwóch różnych konceptualizacji ludzkich uczuć – jako emocji i jako afektów. W obrębie tej pierwszej perspektywy najczęściej zrównuje się emocje z ich ekspresjami, nie podejmując przy tym prób bardziej dokładnego określenia, czym są emocje w kontekście interakcji cyfrowych. Takie analizy posługują się z reguły narzędziami ilościowymi i dążą do kwantyfikacji obecności emocji w przestrzeniach cyfrowych (Boler i Davis, 2018). Druga z tych perspektyw jest bardziej zaawansowana koncepcyjnie, na jej gruncie powstają teoretycznie dopracowane konceptualizacje afektu⁵, a także prowadzona jest refleksja odnośnie do roli afektu w procesach społecznych, takich jak krystalizacja nowych aktorów społecznych, powstawanie tożsamości społecznych i działanie zbiorowe (Castells, 2012; Papacharissi, 2015). Jednocześnie sama koncepcja afektu zakłada jego płynny, „trzewny”, nieco rozmyty charakter (Damasio, 2011). Mechanizmem uspołecznienia afektów w interakcjach cyfrowych mają być jego „przepływy” (Papacharissi, 2015), „zarażanie” przez ekspozycję (Castells, 2012) bądź – w analizach nieodnoszących się bezpośrednio do przestrzeni cyfrowych – grupowe przeżywanie (Maffesoli, 2018 [1988]). W obrębie tego podejścia „afektywne dostrojenie” (Papacharissi, 2015) opisywane jest jako pochodna oddziaływania tych właśnie mechanizmów w sieciach społecznych opierających się na cyfrowej infrastrukturze mediów społecznościowych.

Żadna z tych koncepcji – zarówno ta odwołująca się do kwantyfikacji ekspresji emocjonalnych jako narzędzia analizy obecności emocji w interakcjach cyfrowych, jak i ta wykorzystująca pojęcie afektu – nie pozwala, jak sądzę, na

⁵ Konceptualizacje te najczęściej odwołują się do ustaleń Damasia (2011) odnoszących się do związków pomiędzy procesami poznawczymi i emocjonalnymi. Według Papacharissi (2015) afekt jest głębszą warstwą emocji, „zapewnia intensywność, z jaką odczuwamy emocje takie jak ból, radość i miłość, a także, co ważniejsze, decyduje o skłonności do działania motywowanego przez te emocje” (s. 22). Do afektu jako intensywności emocji odwołuje się również konceptualizacja zaproponowana przez Boler i Davis (2018).

diagnozę roli uczuć w procesie konstrukcji rzeczywistości społecznej w interakcjach cyfrowych. Wynika to z niemożności uchwycenia mechanizmów o charakterze emocjonalnym oddziałujących w interakcjach skutkujących uspołecznieniem – czy też, innymi słowy, uzgodnieniem – emocji i w konsekwencji do „afektywnego dostrojenia” uchwytne na poziomie dużych zbiorów danych. Tego rodzaju pogłębiona analiza wymagałaby przyjęcia, zgodnie z przesłankami teoretycznymi socjologii konstrukcji rzeczywistości, że same emocje stanowią społecznie konstruowany aspekt wirtualnych światów społecznych; w obrębie każdego z tych światów wyłaniają się lokalne, zbiorowe struktury emocjonalne zakorzenione w emocjonalnej architekturze cyfrowej (Wahl-Jorgensen, 2018) i emocjonalnych afordancjach (Bareither, 2019) środowiska komunikacji. Regulacja emocji na poziomie grupowym zwrótnie warunkuje sposoby emocjonalnego uczestnictwa w interakcjach zachodzących w danej przestrzeni i dopiero prześledzenie mechanizmów tej regulacji umożliwia zrozumienie genezy określonych ekspresji emocjonalnych i roli, jaką odgrywają w interakcjach.

Socjologia emocji poddaje różne conceptualizacje emocji, które można dostosować do potrzeb takiej analizy. Jednym z ujęć emocji zyskujących rosnącą popularność jest propozycja Scheer (2012), by postrzegać emocje jako praktyki, czyli społecznie sankcjonowane działania, za pomocą których osoby uczestniczące w interakcjach wykonują czy też właśnie praktykują wybrane emocje. Taka conceptualizacja emocji dobrze współgra z metodami obserwacyjnymi stosowanymi w przestrzeni cyfrowej – osoba prowadząca badanie może przyrzec się, jakie emocje występują w danym miejscu w sieci i jak są praktykowane przy wykorzystaniu afordancji właściwych tej przestrzeni. O obecności emocji w interakcjach cyfrowych można również myśleć za pomocą pojęcia etnometod, a zatem działań dokonywanych w interakcjach odwołujących się do emocji, o określonych konsekwencjach dla przebiegu interakcji (Sawicka i in., 2022, 2023), jako o mikrorytuałach emocjonalnych (Brownlie i Shaw, 2019; Törnberg i Törnberg, 2024), a także przez pryzmat społecznych i symbolicznych systemów regulacji obecności emocji w przestrzeniach cyfrowych, takich jak idiosynkratyczne dla danej przestrzeni cyfrowej i jej subkultury emocji reguły wyrażania i odczuwania emocji (Hochschild, 2009 [1983]).

Zarówno obserwacja etnograficzna, metody inspirowane analizą konwersacyjną, jak i tematyczna analiza treści komunikacji cyfrowej dają wgląd w tak conceptualizowane przejawy obecności emocji w konkretnych epizodach czy też zdarzeniach interakcyjnych zlokalizowanych w obrębie badanych wirtualnych światów społecznych. Te metody pozwalają, po pierwsze, zidentyfikować formy uspołecznienia emocji w interakcjach cyfrowych, a zatem jakie reguły wyrażania i odczuwania emocji, przekonania na temat emocji, praktyki emocjonalne wyłaniają się z procesu kolektywnych interakcji. Po drugie, za pomocą tych metod badawczych można uchwycić i poddać analizie emocjonalny

wymiar samego procesu konstrukcji rzeczywistości społecznej, czyli odpowiedzieć na pytanie o to, jak emocje uczestniczą w tym procesie, co jest ważniejsze z punktu widzenia przyjętej tutaj orientacji teoretycznej. Przykładem takiej analizy jest badanie mechanizmów społecznego sankcjonowania odwołujących się do emocji (Scheff, 1988, 2000) oddziałujących podczas rozmów (Berger i Kellner, 1964) o świecie społecznym. Jak pokazują Scheff (1988, 2000) i Goffman (2006), zawstydzanie stanowi potężne narzędzie służące regulacji przebiegu interakcji, a więc mające również wpływ na kształt rzeczywistości wyłaniającej się poprzez te interakcje. Obserwacja etnograficzna w połączeniu z metodami analizy interakcji wywodzącymi się z analizy konwersacyjnej umożliwia uchwycenie obecności i oddziaływania zawstydzania w interakcjach cyfrowych (Rafanell i Sawicka, 2020; Sawicka i in., 2022, 2023). Podobną obserwację można poczynić w odniesieniu do gniewu, którego ekspresje uważane są za konstytutywne dla lokalnych hierarchii społecznych (Schieman, 2008). Za pomocą wskazanych tutaj metod można uchwycić sekwencje interakcyjne, w których pojawia się gniew, i poddać pogłębionej analizie uwarunkowania, przejawy i konsekwencje jego ekspresji w danej przestrzeni cyfrowej.

Co więcej, badanie komunikacji zapośredniczonej cyfrowo za pomocą omawianych tutaj metod pozwala dostrzec, że lokalne subkultury emocjonalne i właściwe im reguły emocjonalne, które same wyłaniają się w procesie grupowych interakcji, zwrótnie kształtują dynamikę interakcyjną w danej przestrzeni, stając się jedną z jej afordancji (Sawicka i in., 2023). Konstytutywne dla lokalnych rzeczywistości społecznych kształtowanych w interakcjach cyfrowych są więc zarówno elementy technologiczne cechujące środowisko cyfrowe, jak i te wyłaniające się w procesach społecznej konstrukcji, bo to one stają się zwrótnie podstawą i kontekstem dla zachodzących w tej przestrzeni interakcji. Metody jakościowe umożliwiają dostrzeżenie, opisanie i poddanie analizie tych wzajemnych związków i pętli sprzężeń zwrotnych, w których powstają specyficzne, wirtualne światy, współtworzące pofragmentaryzowaną przestrzeń internetu.

Zakończenie

Omówione tutaj metody – nawiązujące do tradycji obserwacji etnograficznej, wywodzące się z analizy konwersacyjnej i odwołujące do określonego typu analizy treści – stanowią w sposób oczywisty pewien niewielki wycinek instrumentarium socjologii jakościowej. Jednakże celem tego tekstu nie było szerokie i możliwie pełne zaprezentowanie możliwości i narzędzi jakościowych badań społecznych stosowanych w odniesieniu do danych cyfrowych, a jedynie pokazanie potencjału wybranych narzędzi do analizy interakcji cyfrowych pod bardzo specyficznym kątem – jako przestrzeni konstrukcji rzeczywistości

społecznej i kształtowania oraz uspołecznienia emocji. Wspólnym mianownikiem omówionych metod jest to, że pozwalają one na uchwycenie i poddanie analizie pewnego procesu – który, jak twierdzi się w obrębie socjologii konstrukcji rzeczywistości, zachodzi wszędzie tam, gdzie ludzie wchodzą ze sobą w interakcje, gdzie prowadzą rozmowę o świecie społecznym, gdzie zachodzi wzajemna regulacja emocjonalna – który to proces jest konstytutywny dla rzeczywistości społecznej.

W moim przekonaniu grupowe interakcje cyfrowe dokładnie odpowiadają tej charakterystyce, przyjmuję więc, że również w nich zachodzą procesy wytwarzania rzeczywistości społecznej. Nie stanowią one jedynie przestrzeni „obecności”, „transmisji” lub „przepływów” opinii i emocji, w przyjętym tu języku – znaczeń. Określone „miejsca w sieci” (Sawicka i in., 2022) są właściwą społeczno-technologiczną przestrzenią wytwarzania tych znaczeń. Jakościowo zorientowana socjologia cyfrowa dysponuje metodami ułatwiającymi badanie tego rodzaju przestrzeni. Za ich pomocą można poddać pogłębionej analizie interakcyjną genezę i dynamikę trwania określonych przekonań i emocji w przestrzeniach cyfrowych, tłumacząc mechanizmy oddziałujące w komunikacji cyfrowej i wpływające na postępujące różnicowanie się światów społecznych i przeżywanym, a także coraz bardziej znaczącą fragmentację świata społecznego (Han, 2024). Jakościowo zorientowana socjologia cyfrowa osadzona w nurcie socjologii konstrukcji rzeczywistości może więc wnieść nową jakość badawczą i specyficzną wiedzę do socjologii jako nauki o społeczeństwach i zachodzących w nich procesach.

Bibliografia

- Bareither, C. (2019). Doing Emotion through Digital Media: An Ethnographic Perspective on Media Practices and Emotional Affordances. *Ethnologia Europaea*, 49(1), 7–23. <https://doi.org/10.16995/ee.822>
- Barendregt, B. (2021). Diverse Digital Worlds. W: H. Geismar, H. Knox (red.), *Digital Anthropology* (s. 101–120). Routledge.
- Barnes, B. (1983). Social Life as a Bootstrapped Induction. *Sociology*, 17(4), 524–544. <https://doi.org/10.1177/0038038583017004004>
- Barnes, B. (2001). Practices as Collective Action. W: K. D. Knorr-Cetina, T. Schatzki, T. E. von Savigny (red.), *The Practice Turn in Contemporary Theory* (s. 17–28), Routledge.
- Batorski, D., Marody, M., Nowak, A. (red.). (2006). *Społeczna przestrzeń internetu*. Wydawnictwo SWPS.
- Berger, P.L., Kellner, H. (1964). Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge. *Diogenes*, 12(46), 1–24. <https://doi.org/10.1177/039219216401204601>

- Berger, P. L. (1997). *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii* (W. Kurdziel, tłum.). Nomos.
- Berry, D. M. (2025). Synthetic Media and Computational Capitalism: Towards a Critical Theory of Artificial Intelligence. *AI & Society*. <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02265-2>
- Bloor, D. (1997). *Wittgenstein, Rules and Institutions*. Routledge.
- Blumer, H. (2007) [1969]. *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*. Zakład Wydawniczy Nomos.
- Boler, M., Davis, E. (2018). The Affective Politics of the “Post-truth” Era: Feeling Rules and Networked Subjectivity. *Emotion, Space and Society*, 27, 75–85. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2018.03.002>
- Braun, V. Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun V., Clarke V. (2022). Conceptual and Design Thinking for Thematic Analysis. *Qualitative Psychology*, 9(1), 3–26. <https://doi.org/10.1037/qup0000196>
- Brownlie, J., Shaw, F. (2019). Empathy Rituals: Small Conversations about Emotional Distress on Twitter. *Sociology*, 53(1), 104–122. <https://doi.org/10.1177/0038038518767075>
- Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age*. Polity Press.
- Cera, M. (2023). Digital Ethnography: Ethics through the Case of QAnon. *Frontiers in Sociology*, 8. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1119531>
- Chiew, S., Mayes, E., Maiava, N., Villafañá, D., Abhayawickrama, N. (2024). Funny Climate Activism? A Collaborative Storied Analysis of Young Climate Advocates’ Digital Activisms. *Global Studies of Childhood*, 14(4), 390–411. <https://doi.org/10.1177/20436106241241338>
- Czyżewski, M. (2013). Teorie dyskursu i dyskursy teorii. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 3–25. <https://doi.org/10.2478/kultura-2013-0011>
- Damasio, A. R. (2011). *Błąd Kartezjusza. Emocje, rozum i ludzki mózg* (M. Karpiński, tłum.). Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Dingwall, R. (2001). Notes Toward an Intellectual History of Symbolic Interactionism. *Symbolic Interaction*, 24(2), 237–242. <https://doi.org/10.1525/si.2001.24.2.237>
- Farina, M. (2018). *Facebook and Conversation Analysis: The Structure and Organization of Comment Threads*. Bloomsbury Academic.
- Fitzgerald R., Housley, W., Butler, C. (2009). Omnirelevance and Interactional Context. *Australian Journal of Communication*, 36(3), 45–64.
- Forberg, P., Schilt, K. (2023). What is Ethnographic about Digital Ethnography? A Sociological Perspective. *Frontiers in Sociology*, 8. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1156776>
- Frank, A. W. (1979). Reality Construction in Interaction. *Annual Review of Sociology*, 5, 167–191. <https://www.jstor.org/stable/2945952>
- Friese, S., Soratto, J., Pires, D. (2018). Carrying Out a Computer-aided Thematic Content Analysis with ATLAS.ti. *MMG Working Paper*, 18-02. <https://hdl.handle.net/21.11116/0000-0001-364E-C>

- Garfinkel, H. (1999) [1967]. *Studies in Ethnomethodology*. Polity Press.
- Geertz, C. (2005) [1973]. *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*. Wydawnictwo UJ.
- Geismar, H., Knox, H. (red.). 2021. *Digital Anthropology*. Routledge.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions that Shape Social Media* (M. M. Piechaczek, tłum.). Yale University Press.
- Goffman, E. (1983). The Interaction Order: American Sociological Association, 1982 Presidential Address. *American Sociological Review*, 48(1), 1–17. <https://doi.org/10.2307/2095141>
- Goffman, E. (2006) [1967]. *Rytuał interakcyjny*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Golder, S., Ahmed, S., Norman, G., Booth, A. (2017). Attitudes Toward the Ethics of Research Using Social Media: A Systematic Review. *Journal of Medical Internet Research*, 19(6). <https://doi.org/10.2196/jmir.7082>
- Han, B.-C. (2024). *Kryzys narracji i inne eseje* (R. Pokrywka, tłum.). Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*. Sage.
- Hine, C. (2015). *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday*. Bloomsbury Academic Press.
- Hochschild, A. R. (2009) [1983]. *Zarządzanie emocjami. Komercjalizacja ludzkich uczuć* (J. Konieczny, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hochschild, A. R. (2017). *Obcy we własnym kraju. Gniew i żal amerykańskiej prawnicy* (H. Pustuła, red.). Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Hochschild, A. R. (2024). *Stolen Pride: Loss, Shame, and the Rise of the Right*. The New Press.
- Hsieh, H. F., Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Hutchby, I. (2001a). Technologies, Texts and Affordances. *Sociology*, 35(2), 441–456. <https://doi.org/10.1017/S0038038501000219>
- Hutchby, I. (2001b). *Conversation and Technology: From the Telephone to the Internet*. Polity Press.
- Jameel, R., S. Greenfield, Lavis, A. (2025). A Thematic Analysis of UK COVID-19 Vaccine Hesitancy Discussions on Twitter. *BMC Public Health*, 25. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-21125-0>
- Jemieliński, D. (2013). *Życie wirtualnych dzikich. Netnografia Wikipedii największego projektu współtworzonego przez ludzi*. Poltex.
- Jemieliński, D. (2018). Socjologia 2.0. O potrzebie łączenia Big Data z etnografią cyfrową, wyzwaniach jakościowej socjologii cyfrowej i systematyzacji pojęć. *Studia Socjologiczne*, 229(2): 7–29. <https://doi.org/10.24425/122461>
- Jemieliński, D. (2019). *Socjologia internetu*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Juza, M. (2013). Przestrzeń społeczna w dobie Internetu: globalna sieć komunikacyjna, przestrzeń wirtualna czy część życia codziennego? *Studia Socjologiczne*, 211(4), 103–124.

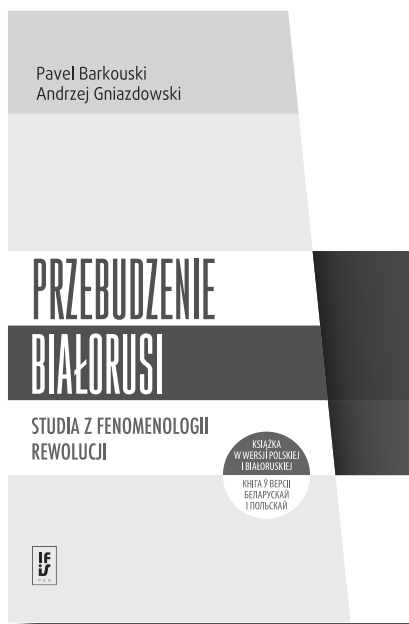
- Konecki, K. T. (2005). Analiza danych jakościowych. Procesy i procedury. *Przegląd Socjologiczny*, 54(1/2), 267–282. <https://czasopisma.ltn.lodz.pl/Przeglad-Socjologiczny/article/view/936>
- Konecki, K. T. (2014). Socjologia emocji według Thomasa Scheffa. W: T. Konecki, B. Pawłowska (red.), *Emocje w życiu codziennym. Analiza kulturowych, społecznych i organizacyjnych uwarunkowań ujawniania i kierowania emocjami* (s. 11–38). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kumkar, N. C. (2023). Collaborative Mistrust: The Communicative Function of Alternative Facts in Social Media Interactions. *Ethnologia Europaea*, 53(2), 139–160. <https://doi.org/10.16995/ee.8899>
- Lahire, B. (2011). *The Plural Actor*. Polity Press.
- Maffesoli, M. (2018) [1988]. *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych* (M. Bucholc, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Manterys, A. (1997). *Wielość rzeczywistości w teoriach socjologicznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marody, M., Giza-Poleszczuk, A. (2004). *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- McVeigh-Schultz, J., Baym, N. K. (2015). Thinking of You: Vernacular Affordance in the Context of the Microsocial Relationship App, Couple. *Social Media + Society*, 1(2), 1–13. <https://doi.org/10.1177/2056305115604649>
- Meredith, J., Potter, J. (2014). Conversation Analysis and Electronic Interactions: Methodological, Analytic and Technical Considerations. W: H. L. Lim, F. Sudweeks (red.), *Innovative Methods and Technologies for Electronic Discourse Analysis* (s. 370–393). IGI Global.
- Meredith, J. (2019). Conversation Analysis and Online Interaction. *Research on Language and Social Interaction*, 52(3), 241–256. <https://doi.org/10.1080/08351813.2019.1631040>
- Meredith, J. (2020). Conversation Analysis, Cyberpsychology and Online Interaction. *Social and Personality Psychology Compass*, 14(5), 285–294. <https://doi.org/10.1111/spc3.12529>
- Miller, D. (2021). The Anthropology of Social Media. W: H. Geismar, H. Knox (red.), *Digital Anthropology* (s. 85–100). Routledge.
- Møller, K., Robards, B. (2019). Walking Through, Going Along and Scrolling Back: Ephemeral Mobilities in Digital Ethnography. *Nordicom Review*, 40(s1), 95–109. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0016>
- Mosca, L., della Porta, D. (2009). Unconventional Politics Online. Internet and the Global Justice Movement. W: D. della Porta (red.), *Democracy in Social Movements* (s. 194–216). Palgrave Macmillan.
- Olcoń-Kubicka, M. (2009). *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Papacharissi, Z. (2015). *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford University Press.
- Piwowar, K. (2019). Co widzą algorytmy? Konsekwencje algorytmicznej (nie)widoczności i (nie)widzialności danych. *Kultura Współczesna. Teoria. Interpretacje. Praktyka*, 104(1): 35–52. <https://doi.org/10.26112/kw.2019.104.04>

- Polonski, V. W., Hogan, B. (2015). Assessing the Structural Correlates Between Friendship Networks and Conversational Agency in Facebook Groups. *Proceedings of the Ninth International AAAI Conference on Web and Social Media*, 674–677.
- Postill, J. (2008). Localising the Internet Beyond Communities and Networks. *New Media and Society*, 10(3), 413–431. <https://doi.org/10.1177/1461444808089416>
- Postill, J., Pink, S. (2012). Social Media Ethnography: The Digital Researcher in a Messy Web. *Media International Australia*, 145(1), 123–134. <https://doi.org/10.1177/1329878X1214500114>
- Postill, J. (2024). Doing Digital Ethnography: A Comparison of Two Social Movement Studies. W: L. Cox, A. Szolucha, A. Arribas Lozano i S. Chattopadhyay (red.), *Handbook of Research Methods and Applications for Social Movements* (s. 144–158). Edward Elgar Publishing.
- Prus, R. (1996). *Symbolic interaction and ethnographic research: Intersubjectivity and the study of human lived experience*. State University of New York Press.
- Rafanell, I., M. Sawicka. (2020). *Emotions in Digital Interactions: Ethnopsychologies of Angels' Mothers in Online Bereavement Communities*. Springer International Publishing.
- Rancew-Sikora, D. (2015). Opowiadanie w społecznym układzie stołu. Analiza konwersacyjna spotkań rodzinnych. *Studia Humanistyczne AGH*, 14(1), 25–43. <http://dx.doi.org/10.7494/human.2015.14.1.25>
- Rancew-Sikora, D. (2017). Analiza konwersacyjna audycji radiowej poświęconej coachingowi. W: M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot i J. Stachowiak (red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* (s. 349–372). Wydawnictwo Naukowe Sedno.
- Rawls, A. (2015). Interaction Order: The Making of Social Facts. W: E. Lawler, S. Thye, J. Yoon (red.), *Order on the Edge of Chaos: Social Psychology and the Problem of Social Order* (s. 227–247). Cambridge University Press.
- Robards, B. Lincoln, S. (2017). Uncovering Longitudinal Life Narratives: Scrolling back on Facebook. *Qualitative Research*, 17(6), 715–730. <https://doi.org/10.1177/1468794117700707>
- Sacks, H., Schegloff, E. A., Jefferson, G. (1974). A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language*, 50(4), 696–735. <https://doi.org/10.1353/lan.1974.0010>
- Sawicka, M. (2023). Managing Fear Through Digital Interactions: Emerging Narratives of the COVID-19 Pandemic in a Vaccine-Hesitant Cyber Community. *Cultural Studies–Critical Methodologies*, 23(4), 385–396. <https://doi.org/10.1177/15327086231165472>
- Sawicka, M. (2025a). Emotional Foundations of Ontological Struggles: Collective Truth-making in Fragmented Societies. *Polish Sociological Review*, 230(2), 131–148. <https://doi.org/10.26412/psr230.02>
- Sawicka, M. (2025b). Mask Wearing as an Emotional Practice: Collective Emotion Work in the COVID-conscious Digital Counterpublic. *Symbolic Interaction*. <https://doi.org/10.1002/symb.1240>

- Sawicka, M., Rafanell, I., Bancroft A. (2022). Digital Localisation in an Illicit Market Space: Interactional Creation of a Psychedelic Assemblage in a Darknet Community of Exchange. *International Journal of Drug Policy* 100: 103514. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103514>
- Sawicka, M., Bancroft, A., Rafanell, I. (2023). The Emotional Infrastructure of a Cyber-crime Collective: Evidence from Dark0de. *Criminology and Criminal Justice*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17488958231212412>.
- Schatzki, T. R. (1996). *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge University Press.
- Scheer, M. (2012). Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion. *History and Theory*, 51(2), 193–220. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2012.00621.x>
- Scheer, M. (2021). *Enthusiasm: Emotional Practices of Conviction in Modern Germany*. Oxford University Press.
- Scheff, T. J. (1988). Shame and Conformity: The Deference-emotion System. *American Sociological Review*, 53, 395–406. <https://doi.org/10.2307/2095647>
- Scheff, T. J. (1990). *Microsociology: Discourse, Emotion, and Social Structure*. University of Chicago Press.
- Scheff, T. J. (2000). Shame and the Social Bond: A Sociological Theory. *Sociological Theory*, 18(1), 84–99. <https://doi.org/10.1111/0735-2751.00089>
- Schieman, S. (2008), Anger. W: J. Stes, J. Turner (red.), *Handbook of the Sociology of Emotions* (s. 493–515). Springer.
- Schramm, P., Molin, J. (2023). Feeling the Truth: Emotions and Digital Truth-making within Right-wing Populist Networks on Twitter/X. *Ethnologia Europaea*, 53(2), 118–138. <https://doi.org/10.16995/ee.8922>
- Schwarz, O. (2021). *Sociological Theory for Digital Society: The Codes that Bind Us Together*. Polity Press.
- Silverman, D. (2007). *Interpretacja danych jakościowych* (M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sleigh, J., Amann, J., Schneider, M., Vayena, E. (2021). Qualitative Analysis of Visual Risk Communication on Twitter During the COVID-19 Pandemic. *BMC Public Health*, 21. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10851-4>
- Small, M. L., Calarco, J. M. (2022). *Qualitative Literacy: A Guide to Evaluating Ethnographic and Interview Research*. University of California Press.
- Stokoe, E. (2012). Moving Forward with Membership Categorization Analysis: Methods for Systematic Analysis. *Discourse Studies*, 14(3), 277–303. <https://doi.org/10.1177/1461445612441534>
- Szpunar, M. (2005). Internet jako pole poszukiwania i konstruowania własnej tożsamości. W: E. Hałas, K. Konecki (red.), *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego* (s. 380–405). Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Taylor, T. L., Boellstorff, T., Nardi, B., Pearce, C. (2013). *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*. Princeton University Press.

- Thoits, P. A. (1990). Emotional Deviance: Research Agendas. W: T. D. Kemper (red.), *Research Agendas in the Sociology of Emotions* (s. 180–203). State University of New York Press.
- Thompson, A., Stringfellow, L., Maclean, M., Nazzari, A. (2021). Ethical Considerations and Challenges for Using Digital Ethnography to Research Vulnerable Populations. *Journal of Business Research*, 124, 676–683. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.02.025>
- Törnberg, A., Törnberg, P. (2024). *Intimate Communities of Hate: Why Social Media Fuels Far-Right Extremism*. Routledge.
- van Dijck, J. (2013). *Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford University Press.
- Varis, P. (2016). Digital Ethnography. W: A. Georgakopoulou, T. Spilioti (red.), *The Routledge Handbook of Language and Digital Communication* (s. 55–68). Routledge.
- Wahl-Jorgensen, K. (2018). *Emotions, Media and Politics*. Polity Press.
- Willcox, M., Rogers, R., Peute, M., Stanusch, N. (2023). Undertaking Digital Ethnography on and with Instagram. *Liiv Center–Innovation Digital Anthropology*, SHS/MOST/DA/2023/PI/14, 1–12/ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384931>
- Willis, R. (2019). Observations Online: Finding the Ethical Boundaries of Facebook Research. *Research Ethics*, 15(1), 1–17. <https://doi.org/10.1177/1747016117740176>
- Winter, R., Lavis, A. (2020). Looking, but Not Listening? Theorizing the Practice and Ethics of Online Ethnography. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 15(1–2), 55–62. <https://doi.org/10.1177/1556264619857529>

Wydawnictwo IFiS PAN poleca



Andrzej Gniazdowski
Pavel Barkouski

Przebudzenie Białorusi. Studia z fenomenologii rewolucji

książka dwujęzyczna, w wersji polskiej i białoruskiej

Warszawa 2025

Autorzy pokazują specyfikę polskiej i białoruskiej drogi do demokracji i świadomi wszystkich różnic wpisują Białoruś – „ostatnią dyktaturę w Europie” – w „rewolucyjne ciągi” wschodniej części kontynentu. Nie ma więc żadnej białoruskiej specyfiki, która skazywałaby ten kraj na pozostawanie nebenlandem euroazjatyckiej Rosji.

Z recenzji Andrzeja Waśkiewicza

Książka *Przebudzenie Białorusi. Studia z fenomenologii rewolucji* przedstawia wyjątkową wartość. Stanowi pierwszą w Polsce analizę białoruskiej rewolucji 2020 podjętą z perspektywy filozoficznej. Perspektywa filozoficzna nie oznacza tu jednak „tonięcia” w abstrakcyjnych pojęciach, kategoriach i schematach. Autorzy, świadomie podejmując metodę fenomenologiczną, starają się wydobyć społeczno-polityczną istotę wydarzenia poprzez sytuowanie go w różnych kontekstach, odświeżanie różnych jego aspektów, wskazywanie – dokonywane przez swoistą analizę regresywną – na różne elementy kulturowego krajobrazu, które może nie tyle doprowadziły do rewolucji (bo elementu nieprzewidywalności nie da się tu pominąć), ile stworzyły pewne wstępne społeczno-kulturowe warunki możliwości.

Z recenzji Przemysława Bursztyki

Wydawnictwo IFiS PAN poleca

Już w sprzedaży najnowszy numer „Prakseologii”

PL ISSN 0079-4872

Prakseologia

Czasopismo
poświęcone
filozoficznym
teoretycznym
i metodologicznym
zagadnieniom
sprawności
działania

Słowo od Redakcji

Timo Airaksinen

Professor Wojciech W. Gasparski and His Work
(As I See It)

STUDIA

Danilo Facca

Clemens Timpler (†1624)
and the early-modern origins of praxiology
(with a comparative reference
to the contemporary concept)

WSPOMNIENIA DLA »PRAKSEOLOGII«

Wojciech Gasparski jako uczony

Wstęp (**Marcin W. Bukata**)

Wypowiedzi współpracowników Profesora:
Non omnis moriar... (**Grzegorz Szulczewski**)
Wspomnienie o człowieku słusznie dumnym
(**Ryszard Banajski**)

Profesora działanie poważne (**Dariusz Bąk**)

Prakseolog zakorzeniony w tradycji
szkoły lwowsko-warszawskiej (**Anna Brożek**)

Lider środowiska naukowego etyki biznesu

(**Aniela Dylus**)

Promotor polskiej szkoły prakseologii

(**Piotr T. Makowski**)

Pamięci Społegliwego Opiekuna

(**Anna Lewicka-Strzałecka**)

DYSKUSJE

Marcin W. Bukata

Wybrane istotne cechy sylwetki naukowej

Wojciecha Gasparskiego

Grzegorz Szulczewski

Bioetyka – źródło nowej inspiracji
dla etyki biznesu i finansów

Piotr Masiukiewicz

O etyce emisji pieniądza na kanwie studium
Jorga G. Hülsmana

Jacek Gniadek

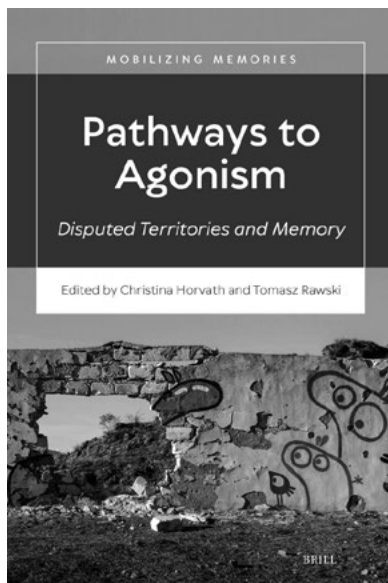
Inflacja zagrożeniem dla wolnej przedsiębiorczości
i pokoju jako skutek niemoralnej „produkcji”
pieniądza w ujęciu Jörga G. Hülsmana

RECENZJE

INFORMACJE O PUBLIKACJACH: Noty o książkach
KRONIKA

165/2023

Wydział Socjologii UW poleca



Pathways to Agonism. Disputed Territories and Memory

Christina Horvath,
Tomasz Rawski (Eds.)

Brill 2025

Praca jest próbą odpowiedzi na coraz silniejszą polaryzację polityk pamięci wokół spornych terytoriów w Europie Środkowo-Wschodniej, na Kaukazie Południowym i w Azji Południowej. Zawiera rozdziały oparte na badaniach terenowych przeprowadzonych w Armenii, Pakistanie, na Litwie, w Bośni, Polsce i Wielkiej Brytanii. Autorzy poszukują wzorców działania oraz podmiotów społecznych i politycznych sprzyjających przełamaniu spirali eskalacji i wypracowaniu nowych wspólnych podstaw dla polityki promującej pokój. W tym celu praca wykorzystuje teorię pamięci agonistycznej, zakorzenioną w teorii demokracji agonistycznej Chantall Mouffe.

Darmowy dostęp na stronie wydawnictwa: <https://brill.com/display/title/71838>